

**TINDAK TUTUR PAMIT ING PASRAWUNGAN MASYARAKAT
DESA MACANBANG, KECAMATAN GONDANG, KABUPATEN TULUNGAGUNG**

Riska Rahmi Sukmarini, Drs. Surana, M.Hum

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Surabaya

riskasukmarini@gmail.com

Abstrak

Pamit minangka salah sawijine tindak tutur sing kerep diomongake tumrap sapa wae, ora ndeleng wong tuwa utawa enom, wong dhuwur pangkate utawa cendhek pangkate. Panliti milih tindak tutur pamit amarga pamit iku kerep lan mesti ditindakake dening sapa wae lan ing ngendi wae. Jinise tindak tutur pamit akeh banget saengga perlu diteliti lan dingerteni kepriye tindak tutur pamit iku dhewe lumaku ing masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung.

Panliten iki ngenani (1) Apa wae wujud tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung adhedhasar cara medharake? (2) Apa wae wujud tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung adhedhasar pananggape mitratutur?. Tujuan panliten yaiku ngandharake lan njlentrehake tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung adhedhasar cara medharake lan pananggepe mitratutur.

Panliten tindak tutur pamit sajrone masyarakat asipat deskriptif. Sumber dhata sajrone panliten iki yaiku langsung saka rekamane panliti lan saka cathetan-cathetan ngenani tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang Tulungagung. Dhata sajrone panliten iki yaiku ukara-ukara kang diwedharake dening penutur lan mitratutur. Sajrone panliten iki nggunakake tatacara nglumpukake dhata kanthi metodhe simak lan metodhe cakap. Sakabehe dhata ing panliten iki minangka wujud tindak tutur pamit. Dhata-dhata kasebut dijlentrehake kanthi metodhe formal yaiku ngandharake kanthi nggunakake tandha-tandha lan lambang.

Asil panliten kaperang dadi loro yaiku adhedhasar cara medharake lan pananggape mitratutur. Adhedhasar cara medharake kaperang dadi papat yaiku blaka langsung, blaka ora langsung, samudana langsung, lan samudana ora langsung. Adhedhasar pananggape mitratutur kaperang dadi papat yaiku ditampa sarana basa, ditampa sarana tumindak, ditampik sarana basa lan ditampik sarana tumindak.

PURWAKA

Landhesane Panliten

Pamit minangka salah sawijine tindak tutur sing kerep diomongake tumrap sapa wae, ora ndeleng wong tuwa utawa enom, wong dhuwur pangkate utawa cendhek pangkate. Sajrone urip bebrayan yen arep menyang ngendi wae utawa arep nglakoni apa wae kudu pamit. Kadhang-kadhang kita ora sadhar yen pamit iku salah sawijine bab kang wigati sajrone urip bebrayan, amarga pamit bisa nentremake lan gawe seneng atine mitratutur. Ing kene tindak tutur kang diandharake ditanggapi dening mitratutur lan ana faktor-faktor kang ndayani, yaiku relasi soziale penutur marang mitratutur amarga antarane penutur lan mitratutur nalika nindakake tindak tutur pamit mesthi nduweni cara kang beda.

Sajroning cecaturan sing diandharake dening penutur mesthi nduweni maksud marang mitratutur. Maksud sing diandharake pamicara kuwi ana sing blaka lan sumudana, mula bisa didudut yen kabeh mau menehi

teges yen maksud sing dikarepake penutur, durung mesthi dimangerteni dening mitratutur. Kabeh mau gumantung saka sapa sing micara lan sing diajak wicara, kapan olehe wicara lan ana ngendi wicara kuwi dilakokake, utawa ing basa pragmatike diarani konteks ujaran.

Sawenehing pranatan ing unggah-ungguh basa, nalika sawijine pawongan sing bakal nindakake tindak tutur pamit mesthi nggatekake undha usuking basa. Bab iki ana gandheng cenenge marang subasitane pamicara marang mitra wicara kasebut. Luwih-luwih pamit kudu nggatekake marang sapa sing pamit lan sapa sing dipamiti. Saliyane iku, tata carane pamit antarane wong tuwa, enom, lan bocah mesthi beda. Semono uga marang struktur sosial liyane, kayata pendhidhikane, drajade, status ekonomine, lan jinis kelamine sarta sesambungan sosial lan relasi paseduluran antarane pamicara lan mitra wicara.

Tindak tutur pamit ora mung dilakoni kanthi cara wedharan wae, nanging masyarakat, mligine masyarakat Tulungagung nggunakake cara kang beda-beda anggone pamitan ana sing kanthi langsung lan ora langsung. Sajrone cecaturan mesthi wae ana sing nanggepi yaiku mitratutur. Dene pananggape mitratutur iku uga beda-beda. Ana sing nampa utawa nampik karo apa sing dikarepake dening penutur.

Tindak tutur pamit durung ana sing nlihi kanthi cetha lan gamblang lan durung ana sumber sing nlihi kanthi cetha. Ing kene ana telung jinis tindak tutur, yaiku tindak tutur lokusi, ilokusi, lan perlokusi (Rohmadi, sajrone wijaya 2004:24). Tetelune tumekane saiki isih diandharake lan dijentrehake. Saliyane iku uga kanggo ngrembakakake teori tindak tutur, nanging emane teori-teori kang kawedhar ngenani tindak tutur durung jeru anggone medharake. Tegese isih ana bab-bab sing samesthine perlu kawigaten saka pakar-pakar kasebut, kayata ngenani struktur sosial lan relasi sosial.

Sajrone panliten iki kita bisa ngerteni paedah tindak tutur pamit, pamerange, lan faktor-faktor apa wae sing ndayani anane tindak tutur pamit kasebut. Panliten ngenani tindak tutur dileksanakake miturut pranatan utawa norma kang wis ana ing sawijine masyarakat. Pranatan-pranatan kasebut kang ana ing masyarakat dadi prinsip sajrone tindak tutur.

Panliti milih tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Tulungagung amarga pamit iku bisa ditindakake dening sapa wae, bisa antarane kanca, tangga, lan dulur. Dene masyarakat mligine masyarakat Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Tulungagung kaperang dadi saperangan golongan, awit saka golongan wong sugih, wong mlarat, wong enom, wong tuwa sarta wong kang nduweni sesambungan paseduluran, kekancan, lan tangga kang raket lan ora raket. Pawongan-pawongan kasebut nduweni cara kang beda anggone arep pamit marang mitra tuture. Mula bakal diteliti apa wae jinise tindak tutur pamit kang ana ing masyarakat mligine masyarakat ing Desa Macanbang, kecamatan Gondang Tulungagung nalika pamit adhedhasar cara medharake lan pananggape mitratutur kanthi landhesan struktur sosial, relasi sosial lan norma sosial.

Underane Panliten

Ing ngisor iki bakal kaandharake undere panliten yaiku

- (1) Apa wae wujud tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung adhedhasar cara medharake?

- (2) Apa wae wujud tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung adhedhasar pananggape mitratutur?

Ancase Panliten

Adhedhasar punjere panliten, ancase panliten ana ing ngisor iki.

- (1) Ngandharake lan njlentrehake wujud tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung adhedhasar cara medharake.
- (2) Ngandharake lan njlentrehake wujud tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung adhedhasar pananggape mitratutur.

Paedahe Panliten

Paedah teoretis asil panliten iki bisa kanggo panyengkuyung ngrembakake ilmu pragmatik Jawa kang wis ana sadurunge. Saliyane iku, asil panliten iki uga bisa menehi sumbangsih tumrap pangrembakane kajian tindak tutur basa Jawa lan linguistik. Asil panliten iki uga weneh sumbangsih tumrap ngrembakane sintaksis basa Jawa ngenani jinis ukara atur panuwun.

Paedah praktis asil panliten iki bisa kanggo panliti anggone ngandharake lan njlentrehake tindak tutur pamit kanthi cetha, gamblang lan mentes sarta bisa dadi bahan kanggo pasinaonan tumrap para maos sajrone nyinaoni ilmu basa, mligine bab tindak tutur pamit yen ta para maos manggon minangka penutur utawa mitra tuture.

Teges lan Titikane Tindak Tutur Pamit

Sudaryanto (2011:765) ngandharake pamit yaiku (1) palilah arep nindakake pakaryan tartamtu (lunga, ora mulih, ora mangkat, nyambut gawe lsp), (2) njaluk palilah marang liyan kanggo nindakake pakaryan tartamtu.

Pamit yaiku njaluk palilah arep nglakoni apa wae kang bakal ditindakake penutur utawa tumuju ing papan kang dikarepake dening penutur. Tindak tutur pamit kalebu tindak tutur ilokusi amarga ana tindak tutur pamit ora mung sadherma weneh pawarta marang mitra tuture nanging nduweni maksud lan daya sajrone wedharan. Saliyane iku tindak tutur pamit uga kalebu tindak tutur perlokusi amarga ana reaksi saka mitratutur.

Sajrone tindak tutur mesthi wae ana penutur lan mitratutur. Ing kene penutur dadi punjere tindak tutur pamit amarga ana aksi saka penutur kang nyebabake reaksi saka mitratutur. Saliyane iku tindak tutur pamit

bisa diwedharake kanthi cara blaka lan sumudana. Titikan liyane yaiku ana tembung “pamit” kang diwedharake dening penutur. Saliyane nggunakake tembung pamit bisa nggunakake tembung-tembung liyane sing mligi kanggo ngucapake pamit. Tujuwan pamit yaiku kanggo nyenengake wong sing ngrungokake utawa ing kene mitratutur, amarga tembung pamit kasebut bisa nemtremake pikirane mitratutur.

Tindak Tutur pamit Adhedhasar Cara Medharake

Cara kanggo medharake tuturan bisa kanthi cara blaka lan samudana. Blaka ing kene tegese omong kanthi apa anane kaya kang dikarepake. Brown lan Levinson sajrone nadar (2009:38) ngandharake yen penutur milih cara blaka amarga 6 alasan yaiku (1) penutur oleh dukungan kanggo awake saka wong liya, (2) penutur oleh kapercayan ngenani sipat jujure kanthi nuduhake yen dheweke percaya marang mitratutur, (3) penutur oleh kapercayan amarga blaka, (4) ngedohi prasangka ala, saupama dheweke dianggep manipulator, (5) penutur ngedohi salah tampa, (6) penutur bisa ndandani maneh apa kang wis dirusak dening tumindak kang ngancem wong liya. Dene samudana yaiku maksud sing diwedharake kanthi ora blaka sajrone tuturan. Maksud kuwi sengaja dihelikake ing suwalike rerakiting tetembungan utawa ukara kanthi nggatekake konteks tartamtu. Panutur nggunakake cara samudana iki amarga patang alasan yaiku (1) penutur percaya minangka pawongan kang wicaksana lan ora meksa karepe mitra tutur, (2) penutur ngedohi yen saupama dheweke bakal dadi rerasane wong liya, (3) penutur ngedohi tanggung jawab minangka pawongan kang dianggep wis ngancem mitratutur, (4) penutur kanthi ora langsung menahi kalonggaran mitratutur kanggo nggatekake kekarepane.

Tindak Tutur Pamit Adhedhasar Pananggape Mitratutur

Cecaturan bisa lumaku kanthi lancar yen ana paraga-paraga sing nindakake tuturan. Cecaturan kasebut bisa lumaku lancar yen ana tanggepan saka mitratutur. Penutur nduweni cara kang beda-beda kanggo medharake tuturane. Bisa kanthi blaka, samudana, langsung, ora langsung lsp. Ngelingi bab kasebut basa dudu mung nduweni guna mangun sesambungan sosial, mula kabebasan nggunakake basa uga diatur ing kaidah sosial (Rahyono, 2012:260).

Cook sajrone Rani (2006:218) ngandharake pasangan tuturan mujudake cara nemtokake penutur sabanjure. Pasangan ujaran dumadi yen ujaran penutur bisa munculake sawijine ujaran liya minangka tanggepan (cook sajrone Rani, 2006:205). Bisa kaya mengkono

amarga tuturan kang sepisan sajrone pasangan tuturan nuntut anane tuturan kaping pindho, tegese mancing tuturan saka mitratutur. Miturut Cook sajrone Rani (2006:219) ana 5 guna tuturan sajrone tindak tutur. Ringkese guna tuturan sajrone tindak tutur yaiku

1. Guna *Instrumental* yaiku nggunakake unsur basa kanggo nyukupi kabutuhane utawa ngolehake layanan kang apik, kayata (a) njaluk sawijine objek kang umum, (b) njaluk panganan, (c) njaluk objek kang mligi.
2. Guna *Regulatori* yaiku nggunakake unsur basa kanggo ngontrol tumindake wong liya, kayata (a) njaluk palilah kanggo nglakoni sawijine kegiatan, (b) njaluk idin, (c) njaluk tulung.
3. Guna *Interaksional* yaiku nggunakake unsur basa kanggo nglakoni sesambungan timbale balik karo wong liya, kayata (a) salam, (b) nggoleki, (c) nemokake, (d) nuduhake rasa simpati
4. Guna *Personal* yaiku nggunakake unsur basa kanggo ngekspreseke kang ana sajrone dhiri pribadine, kayata (a) menahi komentar tumrap objek kang katon, (b) menahi komentar tumrap objek kang ora katon, (c) ekspresi rasa seneng, gumun, lucu.
5. *Heuristik* yaiku nggunakake unsur basa minangka alat kanggo nyinaoni donya sakupenge, kayata (a) njaluk warta, (b) atur panuwun, (c) niru.
6. *Imajinatif* yaiku nggunakake unsur basa minangka alat kanggo nyiptakake sawijine lingkungan, kayata (a) abang-abang lambe, (b) nyanyi.

Saka andharan ing ndhuwur tindak tutur pamit kalebu ing guna regulatori. Mitratutur ing kene uga nduweni kabebasan sajrone nangkep pamit sing diwedharake dening penutur. Sajrone tuturan saben dinane, pamit utawa njaluk idin bisa dikabulake lan uga bisa ditampik. Bisa dikabulake yen mitratutur sarujuk karo apa sing dikarepake penutur lan suwalike ditampik amarga ora sarujuk karo apa sing dikarepake penutur.

Teori ing Panliten Iki

Teori kang digunakake yaiku teori tindak tutur kang diandharake Searle (sajrone Wijana dan Muhammad Rohmadi, 2009: 20). Searle ngandharake kanthi cara pragmatik saora-orane ana telung bentuk tindak tutur kang bisa diwujudake dening penutur yaiku tindak tutur lokusi, ilokusi lan perlokusi. Tindak tutur ilokusi direktif kang diandharake dening (Ibrahim, 1993:16-41) ana limang kategori kang ana sajrone tindak tutur ilokusi direktif ing antarane yaiku *requestives, questions, requirements, permissives, advisories*.

Leech (sajrone nadar, 2009:7) ngandharake ana limang aspek tindak tutur yaiku konteks, penutur lan mitratutur, tujuwan tuturan, tuturan minangka kegiatan

tindak tutur lan tuturan minangka produk tindak verbal. Tuturan sajrone tintingan pragmatik bisa ditegesi minangka wujud tindak tutur lan uga minangka produk sawijine tindak tutur.

METODHE

Sipate Panliten

Panliten tindak tutur pamit sajrone masyarakat asipat deskriptif tegese dhata kang dtliti mujudake dhata kang alami ora direncanakake sadurunge. Tindak tutur pamit iki kalebu jinis panliten kualitatif etnografis. Etnografis mujudake studi ngenani prakara kang dumadi kanthi alami ing sawijine budhaya utawa klompok sosial tartamtu kanggo ngerteni sawijine budhaya tartamtu kasebut saka pandhangane penutur. Panliten iki bisa diarani panliten lapangan amarga ditindakake ing lapangan kanthi alami. Miturut Danim (2002:52), ing panliten etnographi iki panliti dadi bageyan saka setting budhaya sajrone tatanan kanggo nglumpukake dhata kanthi sistematik lan holistik.

Dhata lan Sumbere Dhata

Dhata sajrone panliten iki yaiku ukara-ukara kang diwedharake dening penutur lan mitratutur sajrone cecaturan nalika pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang, Tulungagung. Dhata-dhata kasebut saka pamite penutur marang mitratutur ing posyandu, latiyen karawitan, nalika mertamu, ing toko lsp.

Sumber dhata sajrone panliten iki yaiku langsung saka rekamane panliti lan saka cathetan-cathetan ngenani tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang Tulungagung. Saliyane iku sumber dhata asale saka wong sing nindakake cecaturan kasebut lan ing kene panliti uga kalebu wong sing nindakake tindak tutur pamit kasebut.

Instrumen Panliten

Panliti ing kene kang dadi instrumen saka panliten tindak tutur pamit ing masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang Tulungagung. Panliti sajrone panliten iki minangka instrumen kang utama kanggo ngasilake dhata. Dene instrumen kang bisa nyengkuyung yaiku alat rekam, alat tulis kanggo ngrekam lan nyathet dhata-dhata kang ditemoni. Saliyane panliti minangka instrumen panliten kang utama uga ana subjek panliten yaiku pawongan-pawongan jawa kang kalebu ing konteks tindak tutur pamit lan amarga wis ditemtokake lokasi kanggo panliten, mula subjek panliten

ing kene yaiku masyarakat Tulungagung, mligine ing Desa Macanbang, kecamatan Gondang.

Tatacara Nglumpukake Dhata

Sajrone panliten iki nggunakake tatacara nglumpukake dhata kanthi metodhe simak lan merodhe cakap (Sudaryanto, 1986:62). Ana maneka cara kang bisa digunakake sajrone metodhe simak yaiku kanthi teknik sadap, simak libat cakap, simak bebas libat cakap, teknik rekam lan teknik catat. Metodhe simak yaiku nyemak sakabehing basa kang digunakake dening penutur. Teknik sadap yaiku nyemak kanthi cara nampa sakabehing wedharan. Teknik simak libat cakap dileksanakake kanthi melu lan nyemak ing caturan. Teknik simak bebas libat cakap yaiku nyemak tanpa melu ing caturan. Teknik rekam yaiku ngrekam wedharan nganggo piranti rekam lan ora ngowahi lumrahe proses tumindak basa. Dene teknik catat yaiku nyathet sakabehing wedharan nganggo piranti tulis banjur ditulis nggango lambang basa utawa aksara. Teknik-teknik sajrone metodhe simak kasebut kang digunakake panliti kanggo golek dhata tindak tutur pamit ing masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang Tulungagung.

Saliyane metodhe simak panliti uga nggunakake metodhe cakap kanggo nyukupi sakabehe dhata panliten. Metodhe cakap yaiku wawancara antarane panliti karo narasumber. Metodhe cakap digunakake kanggo golek informasi ngenani struktur sosial lan relasi sosial saka narasumber. Teknik kang digunakake yaiku teknik wawancara karo narasumber lan teknik pancing. Teknik pancing ing kene digunakake panliti kanggo mancing wong siji utawa luwih amrih medharake basane.

Tatacara Njlentrehake Dhata

Tatacara njlentrehake dhata yaiku nggunakake metodhe distribusional (Sudaryanto, 1993:13). Metodhe distribusional yaiku ngolah dhata arupa basa kanthi cara nemtokake perangan basa iku dhewe, utawa wujud lan blegere basa kang digunakake.

Dhata kang wis dikumpulake banjur dijlentrehake kanthi cara deskriptif miturut paugeran lan tatanan kang awujud tembung-tembung. Deskriptif yaiku tatacara ngonceki dhata kanthi nggunakake tembung, dudu nggunakake angka kang bisa menahi sawenehe katrangan utawa andharan panliten adhedhasar dhata kang diasilake saka subjek panliten.

Sakabehe dhata ing panliten iki minangka wujud tindak tutur pamit. Dhata-dhata kasebut dijlentrehake kanthi metodhe formal yaiku ngandharake kanthi nggunakake tandha-tandha lan lambang. Saliyane metodhe formal uga kanthi metodhe informal yaiku

ngandharake kanthi nggunakake basa (Sudaryanto, 1993:144). Lambang kang digunakake yaiku cekakan saka dhasar-dhasar tindak tutur pamit. Lambang-lambang kasebut saka perangan struktur sosial umur kaperang dadi telu yaiku umur bocah (UB), umur enom (UE), lan umur tuwa (UT). Saka perangan struktur sosial jinis kelamin kaperang dadi loro yaiku jinis kelamin lanang (JKL) lan jinis kelamin wadon (JKW). Saka perangan struktur sosial status ekonomi kaperang dadi telu yaiku status ekonomi sosial cendhek (SESC), status ekonomi sosial sedhengan (SESS), lan status ekonomi sosial dhuwur (SESD). Dene saka relasi sosial kaperang dadi telu yaiku relasi sosial paseduluran (RSP), relasi sosial kekancan (RSK), lan relasi sosial tangga (RST).

Tatacara Nyguhake Asil Jlentrehan Dhata

Sajrone panliten iki tatacara ngandharake asil njlentrehan dhata yaiku kanthi ngandharake asil jlentrehan dhata awujud laporan ngenani jinis-jinis tindak tutur pamit ing pasrawungan masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung adhedhasar cara medharake maksud tuturan lan pananggape mitratutur kanthi lelandhesan konteks. Dhata kang wis digolongake marang jinise tindak tutur pamit lan wis dijlentrehake disuguhake kanthi jangkep antarane teks lan konteks. Kang kalebu ing konteks yaiku struktur sosial kang arupa umur, jinis kelamin, status ekonomi sosial lan relasi sosial antarane penutur lan mitratutur. Dene teks arupa wedharan tindak tutur pamit utawa tumindak cecaturan antarane penutur lan mitratutur. Bab kang pungkasan diandharake norma sosial utawa dampak sosial kang ana nalika tindak tutur pamit lumaku.

ANDHARAN LAN JLENTREHAN

4.1 Tindak Tutur Pamit Adhedhasar Cara Medharake

Ing bab IV iki bakal ngandharake lan njlentrehake ngenani jinis tindak tutur pamit ing Desa Macanbang, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung adhedhasar cara medharake lan pananggape mitratutur.

4.1.1 Tindak Tutur Pamit kanthi Blaka kang Langsung

- (1) P : Mbak mangga riyin. (*Mbak mari duluan*) (DTM1, kaca 116)
MT : Mangga-mangga pak. Kok kesesa mawon. (*Mari-mari pak. Kok terburu-buru saja*) (DTM1, kaca 116)
P : Inggih sampun cekap niki. (*Iya sudah cukup ini*) (DTM1, kaca 116)

(UT-JKL-SESS-RST-TPC marang UE-JKW-SESS-RST-TPS)

Konteks tuturan dhata (1) penutur mertamu ing omahe mitratutur lan kesusu mulih. Penutur ing kene pamit mulih kanthi cara blaka. Penutur langsung ngandharake yen dheweke pamit mulih amarga wis rampung anggone mertamu. Bisa dideleng ukara kang digunakake yaiku ukara pawarta. Ing kene penutur mung saderma menahi warta padha kaya ukarane ora ana maksud liya sajrone tuturane. Penutur ing kene nduweni sesambungan relasi tangga kang nduweni umur luwih tuwa nanging tingkat pendhidhikane cendhek tinimbang mitratutur. Penutur nggunakake basa kang alus anggone cecaturan marang mitratutur senajan umure luwih tuwa. Semono uga mitratutur senajan umure luwih enom lan tingkat pendhidhikane luwih dhuwur tetep ngormati penutur kanthi basa kang alus uga.

4.1.2 Tindak Tutur Pamit kanthi Samudana kang Langsung

- (2) P : Wis mbak dienteni wong ngomah aku mau. (*Sudah mbak ditunggu orang rumah saya tadi*) (DTP55, kaca 134)
MT : Kok kesusu hlo, ya oke sesuk jajane ben diterne kembar. (*kok terburu-buru hlo. Ya oke besuk kuenya biar diantar kembar*) (DTP55, kaca 134)

Saben wong anggone medharake apa sing dikarepake kanthi cara kang beda-beda. Ana sing langsung diblakakake nanging uga ana sing disidemake. Tuladha (33) yaiku salah sijine tuladha tindak tutur pamit kang diwedharake kanthi samudana. Konteks tuturan dhata (33) P pesen jajan ing omahe MT, P kesusu mulih Penutur anggone pamitan ora langsung diblakakake nanging disidemake kanthi cara abang-abang lambe. Adhedhasar konteks ing ndhuwur penutur lan mitratutur cecaturan wis suwi nganti sore. P pesen jajan marang MT. P lan MT wis kekancan raket banget saengga basa kang digunakake basa ngoko. Kanggo ngormati mitratutur, penutur anggone pamitan ora diblakakake. Kanggo mungkasi cecaturane P medharake “wis mbak dienteni wong ngomah”. P medharake kaya mangkono mau supaya MT ngerteni yen P kudu enggal-enggal pamit. Senajan ta P ora dienteni wong ngomah, nanging kanggo mungkasi cecaturane, P abang-abang lambe yen dheweke repot.

4.1.3 Tindak Tutur Pamit kanthi Blaka kang Ora Langsung

(3) P : Mbak aku sesuk ora koprasian. Sampeyan aturane mbak Parmi. Bukune tak titipne pak Sukri. *(Mbak aku besuk tidak koperasian. Anda sampaikan ke Mbak parmi. Bukunya saya titipkan pak Sukri)* (DTK23, kaca 123)

MT : inggih mbak *(Iya mbak)* (DTK23, kaca 123)

(UT-JKW-SESS-RST-TPS marang UE-JKW-SESS-RST-TPD)

Konteks tuturan dhata (42) P minangka pengurus koprasian, pamit ora melu koprasian marang MT. Tuladha (42) penutur menehi warta yen ora bisa koprasian. Konteks tuturan tuladha kasebut yaiku P minangka pengurus koprasian pamit marang MT supaya ngaturake marang kancane kang uga pengurus koprasian. Ing kene penutur ora langsung medharake tuturane marang mitratutur nanging lantaran wong katelu. Ukara kang digunakake yaiku ukara pawarta nanging bisa dadi ukara prentah. Adhedhasar konteks kasebut, penutur nduweni maksud supaya MT njupuk buku koprasian menyang omahe P lan supaya ngurus apa sing dadi kewajibane P nalika koprasian.

4.1.4 Tindak Tutur Pamit kanthi Samudana kang Ora Langsung

(4) P : Anakku wis wayahe mulih sekolah, mesthine wis ngenteni! *(Anak saya sudah waktunya pulang sekolah, semestinya sudah menunggu)* (DTMr78, kaca 142)

MT : Hla kok ngenak-ngenak geneya? *(Hla kok santai-santai kalu begitu?)* (DTMr78, kaca 142)

P : Lali aku. *(Lupa saya)* (DTMr78, kaca 142)
(UE-JKW-SESS-RST-TPS marang UE-JKW-SESS-RST-TPS)

Konteks tuturan dhata (60) penutur lan mitratutur arisan ing omahe tanggane lan cecaturan kanthi gayeng. Tuladha (60) mujudake tindak tutur pamit kang diwedharake kanthi cara samudana. Penutur menehi warta yen dheweke arep mapak anake. Penutur nduweni maksud pamit mulih marang mitratutur kanthi alasan arep mapak anake. Adhedhasar konteks tuturan kasebut anggane mulih sekolah anake isih setengah jam maneh. Ing kene penutur nggunakake cara samudana kanggo mungkasi cecaturane yaiku arep mapak anake. Penutur

ora mung saderma menehi warta yen anake arep mulih nanging nduweni maksud liya sajrone tuturane yaiku penutur njaluk tulung supaya arisane enggal dikocok. Sesambungan relasi antara kelorone yaiku kekancan kang wis akrab banget. Kelorone nggunakake basa ngoko amarga wis raket lan saliyanane iku uga saumuran.

4.2 Tindak Tutur Pamit Adhedhasar Pananggape Mitratutur

Tindak tutur pamit minangka tindak tutur perlokusi yaiku sawijine tumindak njaluk idin arep nglakoni apa wae kang bakal ditindakake utawa tumuju ing papan kang dikarepake dening penutur kanthi kang nduweni maksud liya sajrone tuturane la ana reaksi saka mitratutur. Tindak tutur pamit adhedhasar pananggape mitratutur bisa kaperang dadi 4. Luwih cethane kaya ing ngisor iki:

4.2.1 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Blaka kang Ditampa

Tindak tutur pamit kanthi cara blaka kang ditampa kaperang dadi loro kaya ing ngisor iki:

4.2.1.1 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Blaka kang Ditampa Awujud Basa

(5) P : Buk aku arep dolan karo Wahyun. Mengko wangsule rada wengi mampir-mampir mergakna. *(Bu, saya mau main bersama wahyun. Nanti pulangnye agak malam soalnya mampir-mampir dulu)* (DTP66, kaca 137)

MT : Iya Ndhuk, sing ngati-ngati, nanging aja wengi-wengi nemen ibuk mengko neng ngomah dhewe. *(Iya nak yang hati-hati tetapi jangan terlalu malam nanti ibu tidak ada temannya dirumah)* (DTP66, kaca 137)

(UE-JKW-SESS-RSP-TPD marang UT-JKW-SESS-RSP-TPS)

Konteks tuturan dhata (64) P pamit arep dolan karo kancane marang MT Tuladha (64) penutur kanthi blaka medharake yen dheweke pamit arep dolan karo kancane marang mitratutur kang minangka ibuke. Saliyanane menehi warta penutur uga nduweni maksud liya sajrone tuturane yaiku njaluk tambahan sangan lan njaluk donga marang ibuke. Mitratutur ngerteni apa sing dikarepake dening penutur. Konteks tuturan (64) mitratutur nanging kanthi positip lan nampa pamite mitratutur sarta dongakake lan menehi sangan marang penutur kang ing kene minangka anake. Wis cetha sesambungan antarane penutur lan mitratutur yaiku

pareduluran. Basa kang digunakake penutur marang mitratutur yaiku krama madya. Penutur umure luwih enom tinimbang mitratutur. Penutur nggunakake basa krama madya supaya ora ngilangi keakrabane marang ibuke nanging uga isih nengenake unggah-ungguh basa anggone cecaturan karo wong sing luwih tuwa senajan ta kuwi wis raket banget.

4.2.1.2 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Blaka kang Ditampa Awujud Tindakan

(6) P : Pak, kula benjing balik dhateng Surabaya. (*Pak, saya besuk kembali ke Surabaya*) (DTK32, kaca 126)

MT : Njaluk sangu iki? (*Minta uang saku ini?*) (DTK32, kaca 126)

(UE-JKW-SESS-RSP-TPD marang UT-JKL-SESS-RSP-TPS)

Konteks tuturan dhata (70) yaiku anak pamitan marang wong tuwane lan ngarepake sangu marang wong tuwane. Adhedhasar tuturan iku mitratutur wis ngerteni yen mitratutur kudu menahi sangu lan menahi palilah tumrap anake. Adhedhasar tuladha (70) ana reaksi saka mitratutur yaiku menahi sangu marang penutur.

4.2.2 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Samudana kang Ditampa

Tindak tutur pamit kanthi cara samudana kang ditampa bisa ditampa kanthi cara basa lan uga bisa kanthi tindakan. Tindak tutur pamit kanthi cara samudana kang ditampa kaperang dadi loro kaya ing ngisor iki:

4.2.2.1 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Samudana kang Ditampa Awujud Basa

(7) P : Ngono wae Ndhuk, aku mau ki ngenget janganan. (*Begitu saja nak, saya ini menghangatkan sayur*) (DTP67, kaca 137)

MT : Inggih mbak lek ngoten kula tampi niki. (*Iya mbak kalau begitu saya terima ini*) (DTP67, kaca 138)

(UT-JKW-SESD-RSP-TPD marang UT-JKW-SESS-RSP-TPS)

Konteks tuturan dhata (80) penutur ngeterake dhuwit jajan marang mitratutur nanging ora bisa mampir suwi lan kesusu pamit mulih. Tuladha (80) nuduhake tindak tutur pamit mulih kanthi cara samudana lan ditanggapi kanthi positip dening mitratutur. Tuturan kasebut dilakoni dening wong sing saumuran yaiku antarane wong sing umure tuwa. Penutur anggone

medharake kanthi cara samudana. Penutur milih cara samudana kanggo ngormati mitratutur. Penutur arep langsung mulih nanging sungkan karo sing duwe omah, amarga iku omahe ibuke. Kanggo ngormati mitratutur, penutur medharake yen ngenget janganan supaya mitratutur bisa ngerteni penutur kena apa kok kesusu pamit mulih. Penutur ora mung saderma menahi warta nanging nduweni maksud liya sajrone tuturane yaiku njaluk tulung marang adhike kang ing kene minangka mitratutur supaya nyampekake salam kanggo ibuke kang manggon saomah karo mitratutur. Bisa dingerteni yen mitratutur nampa pamite penutur lan nyampekake salame penutur marang ibuke amarga ora bisa mampir sarta menahi sangu kanggo ibuke. Mitratutur mung nampa kanthi basa yaiku “*inggih mbak lek ngoten kula tampi niki*”.

4.2.2.2 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Samudana kang Ditampa Awujud Tindakan

Tindak tutur pamit kanthi cara samudana kang ditampa awujud tindakan uga ditemokake kaya tuladha ing ngisor iki:

(8) P : Yuh kok udan ta, kamangka kesusu iki. (*Ayo kok hujan ini, padahal buru-buru ini*) (DTP68, kaca 138)

MT : Kae enek mantel mbak. (*Itu ada mantel mbak*) (DTP68, kaca 138)

(UT-JKW-SESD-RSP-TPD marang UT-JKW-SESS-RSP-TPS)

Supaya bisa luwih ngerteni kepriye tindak tutur pamit mulih kang kalebu tindak tutur perlokusi kang diwedharake kanthi cara samudana bisa dideleng ing tuladha (84). Konteks tuturan dhata (84) P arep pamit mulih nanging isih udan banjur kepengin nyilih mantel. Penutur pamit mulih nanging diwedharake kanthi cara samudana. Penutur medharake yen kesusu nanging isih udan. Tuturan kasebut nuduhake yen dheweke arep mulih nanging isih udan. Penutur nduweni maksud liya sajrone tuturane yaiku nyilih mantel. Mitratutur ngerteni yen penutur saliyan pamit yen kesusu mulih uga kepengin nyilih mantel utawa payung marang mitratutur. Pamite penutur ditampa kanthi positip dening mitratutur. Mitratutur nampa pamite penutur lan nyilih mantel penutur. Sesambungan relasi antara kelorone yaiku pareduluran. Penutur minangka adhike mitratutur kang umure ora kacek adoh. Penutur lan mitratutur nggunakake basa ngoko anggone medharake tuturane amarga kelorone wis cedhak banget saengga basa kang digunakake uga basa padinan.

4.2.3 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Blaka kang Ditampik

Pananggepe mitratatur ora mung ditampa nanging uga bisa ditampik. Akeh ing masyarakat kang nanging kanthi negatip lan nampik nalika ana wong kang pamit. Tindak tutur pamit kanthi cara blaka kang ditampik kaperang dadi loro yaiku kaya ing ngisor iki:

4.2.3.1 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Blaka kang Ditampik Awujud Basa

- (9) P : Mbah kula badhe wangsul. Panjenengan sareng napa boten? (*Mbah saya mau pulang. Anda ikut apa tidak?*) (DTM12, kaca 120)
- MT : Awakmu arep mulih dhisik ta? (*Kamu mau pulang dulu ya?*) (DTM12, kaca 120)
- P : Inggih. (*Iya*) (DTM12, kaca 120)
- MT : Ya sik rada mengko dhiluk maneh le. (*Iya sebentar agak nanti sebentar lagi nak*) (DTM12, kaca 120)
- (UE-JKL-SESS-RSP-TPD marang UT-JKL-SESS-RSP-TPS)

Bisa dingerteni tuladha (85) nuduhake tindak tutur pamit kang ditampik. Konteks tuturan tuladha (85) penutur ngeterake jajan menyang omahe tanggane. Penutur mung saderma ngeterake ora mampir. Adhedhasar konteks tuturan kasebut penutur langsung pamit mulih kanthi blaka amarga urusane wis rampung. Mitratatur nampik pamite penutur. Bisa dingerteni yen mitratatur ora ngolehi penutur mulih amarga ana sing arep dititipake. Penutur nduweni maksud supaya mitratatur enggal-enggal nitipake titipane mula saka kuwi penutur medharake yen arep ewang-ewang ibuke maneh. Adhedhasar konteks kasebut, mitratatur ngerteni apa maksud kang diwedharake penutur nanging mitratatur nampik pamite penutur. Penutur tetep ngenteni ing omahe mitratatur nanging ora suwi. Sesambungan relasi antara kelorone yaiku tangga. Penutur umure luwih enom tinimbang mitratatur saengga basa kang digunakake yaiku basa krama. Wedharane penutur ditanggapi kanthi basa ngoko supaya katon luwih akrab.

4.2.3.2 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Blaka kang Ditampik Awujud Tindakan

- (10) P : Bu kula langsung wangsul niki. (*Bu, saya langsung pulang ini*) (DTM11, kaca 119)

- MT : Sek-sek aja ndhuk mandhega aku arep titip. (*Sebentar-sebentar jangan nak berhenti saya mau titip*) (DTM11, kaca 119)
- P : Badhe ngrencangi ibuk malih niki. (*Mau membantu ibu lagi ini*) (DTM11, kaca 119)
- (UE-JKW-SESS-RST-TPD marang UT-JKW-SESD-RST-TPD)

Tuladha (90) mujudake tindak tutur pamit kang dilakoni dening wong sing umure enom marang wong sing umure luwih tuwa. Konteks tuturan dhata (90) penutur lan mitratatur mertamu menyang omahe tanggane. Penutur pamit marang mitratatur yen arep mulih dhisik. Penutur saliyané menahi warta yen pamit mulih uga nduweni maksud liya sajrone tuturane yaiku ngajak mitratatur mulih bareng. Konteks tuturan kasebut mitratatur nampik pamite penutur. Mitratatur durung rampung urusane saengga nampik pamite penutur. Ana sesambungan aksi reaksi antarane penutur lan mitratatur, penutur nduweni maksud ngajak mulih mitratatur nanging ditampik dening mitratatur. Penutur nampa apa sing dikarepake mitratatur yaiku ngenteni nganti rampung anggone cecaturan. Sesambungan relasi antara kelorone yaiku paseduluran antarane putu lan simbah. Basa kang digunakake penutur marang mitratatur yaiku basa kang alus amarga penutur nduweni umur kang luwih enom tinimbang mitratatur. Penutur milih nggunakake basa krama kanggo ngormati wong sing luwih tuwa kang ing kene minangka mitratatur.

4.2.4 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Samudana kang Ditampik

Tindak tutur pamit mulih kanthi cara samudana kang ditampik bisa kaperang dadi loro yaiku:

4.2.4.1 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Samudana kang Ditampik Awujud Basa

Tindak tutur pamit kanthi cara samudana kang ditampik awujud basa kaya tuladha ing ngisor iki:

- (11) P : Yuh ndhuk ngidul! Thole mung karo mbahkunge. (*Ayo nak pulang! Anak laki-laki hanya bersama kakeknya*) (DTNg94, kaca 147)
- MT : Hla nyapo? Jarene karo mbahkunge. (*Hla kenapa? Katanya sama kakeknya*) (DTNg94, kaca 147)

P : Dereng diiyami wau mbah. (*Belum dimandikan tadi nek.*) (DTNg94, kaca 147)

(UT-JKW-SESD-RSP-TPD marang UT-JKW-SESS-RSP-TPC)

Konteks tuturan tuladha (92) penutur pesen jajan menyang omahe adhine. Tuladha (92) penutur pamit yen arep mulih amarga putune durung didusi. Penutur ora kanthi blaka anggone medharake tuturane yen arep mulih. Penutur kanthi abang-abang lambe ngajak anake ngidul putune amarga durung didusi. Penutur milih cara samudana amarga sungkan karo mitratutur kang minangka ibuke arep pamit cepet. Konteks tuturane penutur jarang dolan ing omahe ibuke saengga isih kapang-kapangan. Penutur ing kene ora mung saderma menahi warta yen putune durung didusi nanging nduweni maksud liya sajrone tuturane yaiku njaluk tulong marang mitratutur nyampekne pesenane marang adhike. Sajrone tuturan kasebut mitratutur nampik pamite penutur amarga mitratutur ing kene wis tuwa dadi gampang lali. Mitratutur nampik pamite penutur lan njaluk tulong supaya penutur ngenteni adhike. Ana sesambungan aksi reaksi sajrone tuturan kasebut yaiku mitratutur nampik pamite penutur lan penutur nampa karo apa sing dikarepake dening mitratutur. Sesambungan relasi antara penutur lan mitratutur yaiku anak lan ibu. Penutur ngormati mitratutur kang minangka ibuke saengga basa kang digunakake yaiku basa kang alus senajan ing kene penutur nduweni tingkat pendhidhikan kang luwih dhuwur sarta sosial ekonomine kang dhuwur uga.

4.2.4.2 Tindak Tutur Pamit kanthi Cara Samudana kang Ditampik Awujud Tindakan

(12) P : Wis wengi mas aku ora penak awak. (*Sudah malam mas, aku tidak enak badan*) (DTP38, kaca 128)

MT : Turu kene wae sesuk tak terne. (*Tidur sini saja besok ta kantar pulang*) (DTP38, kaca 128)

(UE-JKW-SESS-RSP-TPS marang UT-JKL-SESS-RSP-TPS)

Konteks (94) penutur dolan menyang omahe mitratutur nganti wengi. Penutur kanthi samudana medharake tuturane. Penutur mung medharake yen wis wengi awake rada ora penak. Adhedhasar ukara kasebut mitratutur ngenteni yen penutur pamit arep mulih. Penutur milih cara samudana anggone medharake tuturane kanggo ngormati wong sing dijak cecaturan. Penutur ora mung saderma menahi warta yen pamit

mulih nanging nduweni maksud liya sajrone tuturane yaiku njaluk tulong mitratutur supaya ngeterake menyang omahe. Adhedhasar konteks kasebut, mitratutur nampik pamite penutur amarga mitratutur ngenteni yen penutur lagi ora kepenak awak. Mitratutur nampik pamite penutur lan gelem ngeterake penutur mulih menyang omahe nanging kudu nginep dhisik. Penutur nampa apa sing dikarepake dening mitratutur. Sesambungan relasi antara kelorone yaiku adhik lan kangmase. Basa kang digunakake yaiku basa ngoko amarga kelorone saumuran lan saliyane kuwi minangka dulure.

4.4 Dhiskusi

Tindak tutur pamit bisa kalebu ing tindak tutur lokusi, ilokusi lan perlokusi. Tindak tutur pamit bisa menahi warta menyang ngendi lan arep nglakoni apa wae marang mitratutur. Tindak tutur pamit ora mung saderma menahi warta nanging uga ana maksud liya sajrone tuturane. Adhedhasar maksud kasebut kang ndadekake tanggapan saka mitratutur. Tanggapan kasebut bisa positip lan bisa uga negatip gumantung karo maksud penutur. Arep menyang ngendi wae lan arep nglakoni apa wae kudu pamit. Yen arep mulih, arep metu, dolan, budhal sekolah, budhal nyambut gawe lan nalika ana perlu utawa ana acara kudu pamit. Pamit akeh gunane yaiku supaya mitratutur ngenteni apa wae sing dilakoni dening penutur lan penutur arep menyang ngendi. Tindak tutur pamit akeh sing diwedharake kanthi blaka. Padatane yen arep dolan, budhal sekolah, budhal nyambut gawe diwedharake kanthi cara blaka. Pamit mulih akeh-akehe diwedharake kanthi cara samudana amarga kanggo ngormati wong sing dijak cecaturan, nanging uga ana sing medharake kanthi cara blaka. Adhedhasar asil dhiskusi tindak tutur pamit mulih, budhal nyambut gawe, budhal sekolah ditanggapi kanthi positip utawa ditampa dening mitratutur. Saliyane iku tindak tutur pamit uga ana sing ditampik amarga mitratutur ora nyarujuki apa sing dikarepake dening penutur.

Tindak tutur pamit bisa dilakoni dening sapa wae ora mandhang enom, tuwa, lanang, wadon, cendhek drajade, utawa dhuwur drajade. Asil dhiskusi tindak tutur pamit akeh-akehe dilakoni dening wong wadon amarga wong wadon luwih gampang duwe pikiran yen ora pamit bakal ana masalah ing mburine tinimbang wong lanang.

Status sosial lan tingkat pendhidhikan ora mangaribawani cecaturan antara penutur lan mitratutur kudu nggunakake basa krama. Relasi sosial lan umur kang bisa mangaribawani penutur lan mitratutur nggunakake basa ngoko utawa basa krama. Adhedhasar asil dhiskusi wong sing umure luwih enom nggunakake basa krama yen cecaturan karo sing umure luwih tuwa, nanging tingkat relasi sosial uga mangaribawani bab kasebut. Relasi paseduluran lan relasi kekancan kang wis cedhak banget, antara umur enom lan umur tuwa anggane cecaturan kadhang-kadhang ora nggunakake basa krama. Bab kasebut dilakoni supaya ora ngurangi keakraban antarane penutur lan mitratutur. Semono uga cecaturan antarane wong sing saumuran basa kang digunakake uga gumantung karo tingkat relasi sosial antarane penutur lan mitratutur.

PENUTUP

Dudutan

Tindak tutur pamit ing masyarakat Tulungagung, mligine ing masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang mujudake tindak tutur kang lokusi, ilokusi lan uga perlokusi. Katelu-telune ditemokake sajrone tindak tutur pamit kang dilakoni ing masyarakat Desa Macanbang. Bisa didudut yen tindak tutur pamit kang kalebu tindak tutur lokusi kang blaka akeh ditemokake. Bab kasebut bisa dingerteni amarga akeh-akehe wong kang nindakake pamit kepengin enggal wartane kasebut dingerteni dening mitratutur. Saliyane iku uga ditemokake tindak tutur pamit kang kalebu tindak tutur ilokusi kang diwedharake kanthi cara samudana. Penutur milih cara samudana kasebut kanggo ngormati wong sing dijak cecaturan kang ing kene minangka mitratutur.

Tindak tutur pamit saliyane kalebu tindak tutur lokusi uga kalebu ing tindak tutur ilokusi amarga ing kene ditemokake saliyane menahi warta penutur uga nduweni maksud liya sajrone tuturane. Maksud-maksud kasebut maneka warna gumantung karo konteke. Tindak tutur pamit minangka tindak tutur ilokusi bisa diwedharake kanthi cara blaka uga kanthi cara samudana.

Ana maksud sajrone tuturan kang nyebabake tindak tutur pamit kalebu ing tindak tutur perlokusi. Penutur nduweni maksud lan ditanggepi dening mitratutur. Pananggepe mitratutur bisa positip nanging uga bisa negatip. Saka andharan ing ngarep ditemokake pananggepe mitratutur tutur yaiku nampa lan nampik. Ing

kene ana aksi reaksi saka penutur lan mitratutur kanggo nanging apa sing diwedharake.

Tindak tutur pamit sajrone pasrawungan ing Desa Macanbang, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung bisa dilakoni dening sapa wae. Bisa bocah cilik, wong enom, wong tuwa, saka kalangan cendhek, dhuwur, sesambungan relasi tangga, kanca, lan paseduluran. Kabeh bab kasebut ora mbatesi anane tindak tutur pamit sajrone pasrawungan ing Desa Macanbang, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung.

Pamrayoga

Tindak tutur pamit mujudake salah sijine ragam basa kang kudu disinaoni. Luwih akeh kang ngrembug babagan tindak tutur supaya bisa luwih ngerteni kepriye tindak tuture masyarakat siji lan liyane. Muga bisa ana kang nliiti tindak tutur saliyane tindak tutur pamit kanthi luwih apik lan uga muga bisa mumpangati tumrap wong liya, mligine kanggo penulis lan kanggo para maos umume.

KAPUSTAKAN

- Alwasilah, Chaedar. 1990. *Sosiologi Bahasa*. Bandung: Angkasa
- Alwasilah, Chaedar. 1993. *Pengantar Sosiologi Bahasa*. Bandung: Angkasa
- Austin, John, 1962. *How to Do Things with Word*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Brown, Penelope dan S.C. Levinson. 1978. *Politeness: Some Universals in Language Usage*: Canbridge University Press
- Darmawati. 2002. *Tindak Tutur Ngrasani di Pasar Tradisional Caruban (Kajian Analisis Wacana)*. (Skripsi): Tidak Diterbitkan
- Ditya. 2010. *Tindak Tutur Nyemoni ing Masyarakat Kecamatan Pare, Kabupaten Kediri (Kajian Sosiopragmatik)*. (Skripsi): Tidak Diterbitkan
- Ibrahim, Abd. Syukur. 1993. *Kajian Tindak Tutur*. Surabaya: Usaha Nasional
- Nababan, D.J.W. 1991. *Sosiolinguistik Suatu Pengantar*. Jakarta: PT Gramedia.

- Nadar, F.X. 2009. *Pragmatik dan Penelitian Pragmatik*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Purnamawati. 2011. *Tindak Tutur Nylathu Basa Jawa ing Masyarakat Kembangbahu, Kabupaten Lamongan*. (Skripsi): Tidak Diterbitkan
- Rahardi, Kunjana. 2007. *Berkenalan dengan Ilmu Bahasa Pragmatik*. Malang: Dioma
- Rahyono, f.x. 2012. *Studi makna*. Jakarta. Penaku
- Rani, Abdul, dkk. 2006. *Analisis Wacana: Sebuah Kajian Bahasa Dalam Pemakaian*. Malang: Bayumedia Publishing
- Rustono.1999. *Pokok-pokok Pragmatik*.Semarang. IKIP Semarang Press.
- Setyawan, Deni. 2012. *Tindak Tutur Ngongkon*. (Skripsi): Tidak Diterbitkan
- Sholihah.2013. *Tindak Tutur Ngabari ing Desa Jurug, Kecamatan Sooko, Kabupaten Ponorogo*. (Skripsi): Tidak Diterbitkan
- Sudaryanto. 1986. *Metode Linguistik, Bagian Pertama: Ke arah Memahami Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press
- Sudaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa*. Yogyakarta: Wacana University Press
- Sudaryanto, dkk. 2001. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Pekerja Kongres Basa Jawa
- Suyono. 1990. *Pragmatik: Dasar-dasar dan Pengajaran*. Malang: YA3
- Tarigan, Henri Guntur. 1987. *Pengajaran Wacana*. Bandung: Angkasa
- Titscher, Stefan. 2009. *Metode Analisis Teks & Wacana (Kajarwakake dening Kholisin dkk)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Wijana, I dewa Putu. 1996. *Dasar-Dasar Pragmatik*. Yogyakarta: Andi Offset
- Yule, George. 2006. *Pragmatik (Kajarwakake dening Rombe Mustajab)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar